

неабходныя загадвальніку і разгадвальніку рэаліі. Неабходна асобна заўважыць той факт, што ў большасці выпадкаў у беларускіх загадках некалькі аднаасастаўных сказаў аб'ядноўваюцца ў складаны бяззлучнікавы сказ. Спалучэнне простых аднаасастаўных сказаў у адным бяззлучнікавым складаным сказе стварае выразнасць і эмацыянальнасць загадак. Нездарма загадкі такой сінтаксічнай будовы сустракаюцца і ва ўкраінскім, і ў рускім фальклору.

ЛІТАРАТУРА

- 1 Беларуская граматыка : У 2 ч. / М.В.Бірыла, П.П.Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка, 1986. Частка 2: Сінтаксіс. – 1986. – 327 с.
- 2 Загадкі / склад. М.Я.Грынблат, А.І.Гурскі. Рэд. А.С.Фядосік. – Мінск: Навука і тэхніка, 1972. – 448 с.
- 3 Кабашнікаў К.П. Малыя жанры беларускага фальклору ў славянскім кантэксце / К.П.Кабашнікаў. – Мінск: Беларуская навука, 1998. – 188 с.
- 4 Иванов, В.В. Историческая грамматика русского языка / В.В.Иванов. – М.: Просвещение, 1983. – 399 с.
- 5 Беларускі фальклор : хрэстаматыя / склад К.П. Кабашнікаў, А.С.Ліс, А.С.Фядосік, І.К.Цішчанка. – Мінск: Вышэйшая школа, 1985. – 749 с.

З.У.Шведава (Беларусь)

АНДРОНИМЫ XVI – XVII стст. ЯК ЛІНГВАКУЛЬТУРАЛАГІЧНЫ МАТЭРЫЯЛ ПРЫ ВЫВУЧЭННІ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ Ў ШКОЛЕ

Навучанне беларускай мове ў сучаснай школе накіравана на практычнае авалодванне мовай, на выпрацоўку ўменняў і навыкаў розных відаў маўленчай дзейнасці чалавека. Але беларуская мова з'яўляецца і сродкам пазнання, развіцця і выхавання. Вось чаму ў задачы моўнай адукацыі ўваходзіць абуджэнне павагі да беларускага слова, да духоўнага багацця беларускага народа, што немагчыма без асвятлення пытанняў гісторыі беларускай мовы ўвогуле і пэўных пытанняў у прыватнасці. Так, пры паглыбленым вывучэнні беларускай мовы ў спецыяльных класах, на факультатыўных занятках, на курсах па выбару ўвагу вучняў варта скіраваць да гісторыі аднаго з іх. У межах артыкула прапануем матэрыялы для вывучэння ўласных імёнаў з улікам толькі адной групы – андронімаў у гісторыі ўзнікнення і паходжання антрапонімаў.

Цікавай з'явай у гісторыі славянскіх моў з'яўляюцца андронімы, пад якімі разумеюць назвы жонкі па мужу [1, с.29]. Напрыклад, андронімы тыпу *Михаловая*, *Шамранковая* абазначалі жанчыну, якая з'яўлялася жонкай мужчыны, імя якога *Михал*, прозвішча – *Шамранков*. Характэрна, што ў мінулым імя па мужу жонка захоўвала як пасля смерці мужа, так і пасля скасавання шлюбу. Такім чынам, іменем тыпу *Михаловая* маглі быць абазначаны: 1) жонка *Михала*, 2) жонка нябожчыка *Михала* і 3) былая жонка *Михала*.

Андронімы з'яўляюцца самастойнымі адзінкамі – субстантываванымі прыналежнымі прыметнікамі ў поўнай (членнай) форме і маюць “значэнне спецыфічнага імені па мужу” [2, с.108]. На поўныя формы такіх прыметнікаў указваў яшчэ А.А. Патабня: “... членнасць была адным са сродкаў субстантывацыі. Адсюль у стсл., у ц.сл. і рус. правіла, што жонка па мужу абазначаецца прыметнікам прыналежным членным” [3, с.401].

Багатай крыніцай даследавання андронімаў старабеларускай мовы з'яўляюцца помнікі старабеларускай дзелавой пісьменнасці, апублікаваныя ў серыі “Акты, издаваемые Виленской археографической комиссией для разбора древних актов” у 39 тамах [4]. Дзелавыя дакументы, сабраныя ў актах, утрымліваюць значную колькасць онімнай і вытворнай ад яе лексікі, дакладна датаванай і тэрытарыяльна лакалізаванай, адлюстроўваюць найбольш аб'ектыўныя формы найменняў, у тым ліку і формы, абумоўленыя грамадска-палітычнай сітуацыяй.

У мове аналізаваных актаў адзначаецца значная колькасць субстантывавальных прыметнікаў, з ліку якіх намі выдзелены андронімы, якія па сваім паходжанні з'яўляюцца адантрапонічнымі прыметнікамі.

Андронімы ў актах XVI – XVII стст. не толькі называюць замужніх жанчын, але і змяшчаюць поўнае прадстаўленне як аб сацыяльным становішчы жанчыны ў грамадстве, так і аб яе зменах у жыцці да і пасля шлюбу, аб чым сведчаць наступныя прыклады: *панею Крестинуою Войняною, бывшею Яновою Быховцою, а теперешнею ясне вельможною ей милостию панею Якубовою Кунцевичовою – каштеляною Жомойцкою* (1663, XV, 96); *з ей милостью пани Кгриселею Станкевичевою, бывшею Иеронимовою Друцкою-Соколинскою – писаревою земскою Оршанскою, а теперешнею Людвиковою Оборскою* (1665, XV, 130); *земянка господарская повету Слонимского Залетеля Савиная Марына Верещачынна* (Сава Залетлый, 1564, XXII, 155); *земянка господарского повѣту Слонимского пани Мархелевая Юндиловая Олена Якубовна Савичанка* (Мархель Юндиль, 1564, XXII, 185); *суседка моя Матеевая Кравцовая Дорота Ведьминна* (1566, XXII, 262); *ее милость пани Крестына Андреевна Бобровница Миколаева Вековичовая* (Миколай Векович, 1585, XXVI, 18); *з ей милости пани Анною Криштофовною Есмановною – подсудковною земскою Слонимскою, Михаловою Буховецкою* (Михаль Буховецкий, 1663, XV, 78); *з ей милости пани Теклею Суходольскою Романовою Корсаковою – хоружиною Полоцкою* (1667, XV, 215); *княжнѣ Овдотѣ Горской Богдановой Стеткевичовой – маршалковой его кор. милости* (1645, XV, 34) і інш.

Як відаць, матэрыялы актаў у сілу свайго судовага характару патрабавалі, асабліва ў пачатку асобнага акта як юрыдычнага дакумента, поўнага імені жанчыны, а гэта поўнае імя немагчыма было без наймення жонкі па мужу. Поўнае імя, як правіла, было шматкампанентным. Напрыклад: *з вельможною ее милостью пани Анною зъ Потока Потоцкою Богуславою Служчиною – поскарбиною надворного вел. княз. Лит. бывшою, а теперешнею каштеляною Сендецкою* (1664, XV, 107), дзе спачатку ідзе ўласнае імя жанчыны – *Анна*, потым патранімічнае імя – *Потоцкая*, імя па першаму мужу – *Богуславова Служчиная*, імя па другому мужу – *Сендецкая*.

У большасці выпадкаў у найменні жонкі давалася ўдакладненне пасады мужа субстантывавальным прыметнікам, напрыклад, *каштеляная, городничина, писаровая, хоружина* і інш. Калі дакумент быў вялікі, поўнае імя больш не паўтаралася, а ўжывалася толькі форма імені па мужу. Самастойнае ўжыванне такіх форм яскрава ілюструе іх прыроду субстантывацый, напрыклад: *И просила Мартиновая, абы то е оповеданье и сознанье возного до книгъ земских записано было* (1562, XXII, 135), *жаловала передо мною Мустафиная татарка, на девера своего...* (1539, XVII, 9), *и то признали, же Пятничиная пшевичницею называла ...* (1623, XVIII, 266), *и жъ тая Вечорковая возная дала ей чары* (1630, XVIII, 309), *жаловаль Котъ Мартиновичъ на Южиную Досю...* (1540, XVII, 118), *о задержанье пожитку съ того млына жоны Григореевое Новгородцое, бывшое Петрашковое, и сына ее Михалейца* (1645, XV, 33), *кды Хоминая – подданаая ихъ милости княжатъ Вишневецкихъ, ... показанье дала* (1592, XVIII, 96) і інш.

Як відаць, андронімы ў якасці субстантывавальных прыметнікаў у старабеларускай мове XVI – XVII стст. складалі значны лексічны пласт і былі даволі прадуктыўнай мадэллю. Семантычна матываваныя адпаведнымі аднакарэннымі найменнямі мужчын, андронімы ўспрымаліся як словы, утвораныя ад асноў гэтых назоваў. Уласныя імёны на *-ов-ая* (*-ев-ая*) складалі неабмежаваны, адкрыты рад (*Якубъ Кунцевичъ – Якубовая Кунцевичовая, Миколай Вековичъ – Миколаева Вековичовая, Мустафа – Мустафиная, Пятница – пятничиная, Хома – хоминая* і інш.).

Найменні асоб жаночага полу ўжываліся ў старабеларускай мове не толькі як аднаслоўныя найменні, а часцей за ўсё ўваходзілі ў склад разгорнутых двух-, трох-, чатырох-, пяці-, шасці-, сямі- і нават дзевяціслоўных найменняў жанчын, напрыклад: *ей милостью пани Анною Брозовскою, бывшою Валеріяною Хлусовичовою – городничиною Оршанскою, теперешнею Костялковскою – писаровою земскою Вилкомирскою* (1673, XV, 333). На гэту

адметную з’яву – шматслоўныя найменні жанчын – упершыню ў беларускім мовазнаўстве звярнуў увагу М.В.Бірыла ў сваёй манаграфіі “Беларуская антрапаніміка” [5, с.307-321].

Усе ўласныя імёны на *-ов-ая(-ев-ая)* з’яўляюцца назвамі жонкі па пасадзе, занятках, сацыяльным статусе мужа, роднасных адносінах. Такія складаныя найменні асоб жаночага полу тлумачацца бяспраўнасцю жанчыны ў той час, поўнай эканамічна-гаспадарчай, юрыдычнай і асабістай залежнасцю яе ў дашлюбны час ад бацькі, а ў пасляшлюбны перыяд ад мужа.

Станаўленне і функцыянаванне мадэлі ўтварэння дэрыватаў на *-ов-ая(-ев-ая)* у мове актаў XVI – XVII стст., як лічыць М.А. Паўленка, адбывалася ў пэўнай ступені пад уплывам польскай мовы [6, с.14]. З цягам часу, у першую чаргу са зменай месца і ролі жанчыны ў грамадстве, такая мадэль страціла сваю прадуктыўнасць. Як вядома, у наш час такія формы наймення замужняй жанчыны, як правіла, аднаслоўныя, адзначаюцца толькі ў гутарковай мове.

Такім чынам, вывучэнне сучасных антрапанімаў на рознага тыпу занятках у школе, як правіла, дадатковых, можа і павінна быць дапоўненым інфармацыяй з іх гісторыі, у прыватнасці, фактычным матэрыялам і гістарычнымі звесткамі аб андронімах, якія прадстаўляюць каштоўны гісторыка-культурны пласт лексікі XVI – XVII стст.

ЛІТАРАТУРА

- 1 Подольская, Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / Н.В. Подольская. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
- 2 Мароевич, Р. Оппозиция определенных и неопределенных притяжательных прилагательных / Р. Мароевич // Вопросы языкознания, № 5, 1981. – С. 106 – 118.
- 3 Потебня, А.А. Из записок по русской грамматике / А.А. Потебня. – Т. 3. – М.: Просвещение, 1968. – 551 с.
- 4 Акты, издаваемые Виленской археографической комиссией для разбора древних актов, тт. 1 – 39. – Вильно, 1865 – 1915.
- 5 Бірыла, М.В. Беларуская антрапанімія / М.В. Бірыла. – Мн.: Навука і тэхніка, 1966. – 328 с.
- 6 Павленко, Н.А. Развитие белорусского субстантивного словообразования (Феминитивы. XVI – XX вв.): Автореф. дисс. на соискание уч. ст. доктора филол. наук. – Мн., 1979. – 38 с.

А.М. Анікеева (Беларусь)

РОЛЯ НЕВЕРБАЛЬНЫХ СРОДКАЎ КАМУНІКАЦЫІ ПРЫ СТВАРЭННІ МАСТАЦКІХ ВОБРАЗАЎ (НА МАТЭРЫЯЛЕ РАМАНАЎ УЛ. КАРАТКЕВІЧА)

Камунікатыўны працэс – гэта не толькі слоўнае афармленне нашых думак, а і пэўныя рухі цела чалавека, без якіх мы іншы раз не можам больш поўна растлумачыць усю неабходную нам інфармацыю. Таму, паводзіны ўдзельнікаў зносін са слоўным афармленнем маўлення мы ўмоўна называем вербальнымі паводзінамі; паводзіны з гукавым афармленнем – акустычнымі; жэстыкуляцыя, рухі цела і перамяшчэнне чалавека ў прасторы – прасторавымі паводзінамі.

Як і словы, жэсты ўжываліся людзьмі са старажытных часоў. Іх выкарыстоўвалі мастакі і скульптары, рэжысёры і харэографы; яны адлюстраваны ў фальклоры і літаратуры. Аднак калі мова па сродках слоў ва ўсёй сваёй разнастайнасці вывучаецца даследчыкамі ўжо не адно стагоддзе, то жэставая мова практычна выпала з-пад увагі вучоных.

Але ў наш час, з-за інфармацыйнага выбуху інфармацыі і з прычыны гэтага – узрослай цікавасці да праблем інфармацыйнага поля, ажывілася цікавасць і да семіялагічных, знакавых сістэм, блізкіх да мовы слоў, якія вывучае паралінгвістыка.

Міміка-жэставая камунікацыя – камунікацыя, звязаная з рухамі частак чалавечага цела. Такія паводзіны называюцца паравербальнымі, невербальнымі, нямоўнымі ці пазамоўнымі. Яны выражаюць пачуцці, фізічны і псіхалагічны стан чалавека, яго